

Jaspers și tema vieții cotidiene ca referențial pentru diagnosticarea psihozei manuscris

2014

Diagnosticarea, tratarea și studierea psihozei ridică probleme metodologice speciale. **Conceptul de psihoză** nu are o definiție explicită precisă, el fiind atribuit unor cazuri ce au un anumit diagnostic psihiatric categorial, o anumită intensitate a simptomatologiei și particularități fenomenologice speciale. Noțiunea de psihoză s-a decantat în raport cu cazuistica azilară din sec.XIX. În sec.XX, când psihoza era de obicei polarizată cu nevroza ce beneficia de psihoterapie ambulatorie, diagnosticul de psihoză era atribuit tot cazuisticii care necesita spitalizare. Cu alte cuvinte, acelor suferinzi pe care comunitatea îi resimțea ca dezarticulați din colaborarea firească cu cadrul unei vieți cotidiene, ce presupune un suficient acord comunitar în “testarea realității”. Ca urmare, primele persoane care sesizează – și deci diagnostichează – cazuistica psihotică, nu sunt psihiatri; ci oamenii obișnuiți, fie că aceștia sunt mai familiari cu pacientul, fie ca sunt simpli cetățeni. Specialistul intervine doar în a doua fază, raportându-se la persoanele ce au fost preselectate de simțul comun, cărora le formulează un diagnostic „de specialitate,, în raport cu sistemul nosologico nosografic al psihiatriei, bazat pe cunoștințele existente la un moment

dat. Deoarece filtrul simțului comun este cel ce detectează patologică psihotică, este firesc să se considere că psihoza alterează coordonatele acestuia. În a doua jumătate a sec.XX fenomenologia a implicat explicit simțul comun în analiza schizofreniei. D.p.d.v. metodologic se cere însă coborât până la Psihopatologia Generală publicată de Jaspers în urmă cu 100 ani, la conceptul de incomprehensibilitate psihică introdus cu această ocazie.

Contribuția metodologică a lui Jaspers

Jaspers s-a atașat de paradigma “științelor umane” pe care o promova la începutul sec.XX Dilthey, bazându-se pe empatie și pe tradiția hermeneutică a lui Schleiermacher. Se considera în acest context că, prin empatie subiectul se poate transpune în perspectiva psihologică a altui om și a felului în care acesta înțelege lumea umană, cu simbolurile sale specifice. Sesizarea spontană și comprehensibilă a minții altuia ne permite să înțelegem în primul rând felul în care acesta se raportează la situația și evenimentele actuale, felul în care el este afectat de acestea, reacționând la ele ca orice alt om. Iar în al doilea rând, înțelegem cum raportarea actuală a unui om în situație, derivă dintr-o motivație, argumentată nu doar prin parametrii actuali ci și prin biografia și intenționalitatea proiectelor și preocupărilor sale. Această comprehensibilitate interumană bazată pe conexiuni semnificative, este suportul, baza colaborării sale cu alții din viața de zi cu zi. Ea ne

permite să înțelegem reacțiile firești și exagerate, dar comprehensibile, ale celuilalt. Și în același timp stă la baza înțelegerii biografico-caracteriale a altor oameni, a felului lor de a fi, a manifestărilor umane cu sens. Jaspers argumenta în continuare că, în unele stări psihopatologice așa cum e psihoza delirant schizofreniformă care se instalează prin delir primar, această înțelegere se întrerupe. Mai mult încă, neparticiparea activă a subiectului la viața comunitară pe care o induce psihopatologia, întrerupe continuitatea existenței sale cu sens uman, cursul biografiei sale. Fenomenologii de mai târziu au susținut că episodul psihotic poate fi considerat, în genere, ca o “pată albă” în biografia existenței unui om.

Psihopatologia generală a lui Jaspers e construită pe principii metodologice. Pentru cunoașterea altei persoane din perspectiva stării sale actuale și ca ansamblu, precum și pentru formularea unui diagnostic (caracterologic sau psihiatric), în afara empatiei comprehensive,.. noi mai utilizăm dialogul, chestionarea, observarea atentă a comportamentului și manifestărilor sale expresive în diverse contexte. Apoi, în unele cazuri, îl supunem la probe psihologice, adunăm documente ale producțiilor sale – scrisori, creații etc. – și chestionăm pe cei care l-au cunoscut. Pe baza acestor informații se poate construi o minobiografie, pe fundalul căreia se proiectează starea psihopatologică actuală, care, devine astfel mai comprehensibilă. Acest demers metodologic este și el util în elaborarea unei metodologii de înțelegere a

pașilor ce conduc, de la existența firească, la stări de vulnerabilitate psihică de fond și circumstanțială. Se adună astfel piese pentru un “puzzle” al comprehensibilității explicative a stărilor psihopatologice de diverse intensități și forme. Acest procedeu metodologic, inspirat din ideea reacțiilor comprehensibile ale lui Jaspers și a sensibilității unor constituții particulare, a fost parțial aplicat – cu o anumită rigoare - în sistemul european de foaie de observație standardizată AMDP și în sistemul ICD-10 de diagnostic pe axe; fiind reluat recent și de manualul DSM-5. În vederea diagnosticului psihiatric propriu zis ne folosim, constant, de cunoașterea medico psihiatrică cumulată până la data respectivă, care e sintetizată în tratate și sisteme nosologice nosografice. Deși acestea sunt, cel puțin parțial, un construct teoretic, referința la ele e necesară acțiunii practice, terapiei și cercetării științifice, care se bazează pe cazuistică. Cercetarea cazuistică are două direcții. Una este statistică și se sprijină pe prelucrarea unor date superficiale a unui mare număr de cazuri, definite pe baza unor criterii prelabile. Cealaltă se bazează pe reliefarea unor cazuri-tip-exemplare, redactate în manieră biografico-caracteriologică, care luminează cu pregnanță semnificațiile esențiale ale unei problematici psihopatologice. Pe scurt, contribuția metodologică a lui Jaspers se axează pe două direcții, care flanchează semiologia și diagnosticul psihiatric: - Înțelegerea reacțiilor comprehensive normale și anormale, distincte de zona psihopatologiei incomprehensibile; - Degajarea după modelul caracterologiei biopsihice,

a cazurilor tip ideale. Aceste contribuții s-au impus ca provocări în direcția reorientării antropologice a unei psihiatrii care, aflându-se pe cale de constituire ca ramură a medicinei, adopta cu conștiinciozitate regulile modelului medical.

Provocările lui Jaspers au rămas active în întreg cursul sec.XX; iar comentarea actuală a temei psihozelor se simte obligată să țină cont de răspunsurile care au fost și sunt încercate față de aceste două teme.

Tema vieții cotidiene ca referențial pentru psihoză

Comentând distincția între metoda înțelegerii comprehensive - prin care avem acces la viața interioară și intenționalitatea altei persoane, și explicația - care e utilizată în științele fizico-matematice, (și chimico-biologice) cu referință la obiecte și stări de fapt nemarcate „cu obiectivitate și exactitate,, de conștiința subiectivă, Jaspers și continuatorii săi făceau inevitabil apel și la viața cotidiană; în cadrul căreia, oamenii există și colaborează, înțelegându-se spontan unii cu alții, pe baza simțului comun. Pe vremea lui Jaspers însă, nici viața cotidiană nici simțul comun nu făcuseră obiectul unor meditații analitice.. sau a unor programe de cercetare. E adevărat că, în gândirea anglo-saxonă tema simțului comun era invocată de filosofi (mai ales în Scoția) încă din sec.XVIII; iar la începutul sec.XX, Moore a ridicat problema unor „truisme,, pe care simțul comun le acceptă ca evidente. Dar, doar spre mijlocul sec.XX viața cotidiană a început să fie problematizată tematic, de exemplu prin fenomenologia lui Husserl -

care propune o “știință a vieții cotidiene” (Lebenswelt); și prin analitica Dasein-ului realizată de Heidegger. Viața cotidiană ar urma să aibă în vedere o “lume a cotidianității,, care este una învăluitoare, înglobantă; în care orice conștiință individuală intră.. odată cu nașterea sa... și din care de la început face parte. Din această „lume,, se împărtășesc firesc și în mod natural toți oamenii, zi de zi și în diverse împrejurări concrete, înainte de a începe să gândească în calitate de oameni de știință sau ca filosofi. Accesul meditativ la fundamentele gândirii reflexive, așa cum a propus și a Descartes prin *cogito*-ul său, are ca punct de plecare – susține Husserl – viața cotidiană; la care filosoful sau omul de știință se reîntoarce constant, după ce-și exercită teoretic gândirea. Din infrastructura vieții cotidiene ar mai face parte, conform sugestiilor lui Husserl:- relaționarea subiect/obiect, învăluită de specificul intenționalității; - relaționarea intersubiectivă; - structurarea prezentului, înțeleasă ca prezență a subiectului înrădăcinat în propriul corp la o situație actuală, prin diferențierea între trecut și viitor (între retenție și protenție); - tematizarea trăirilor intenționale. Relaționarea intersubiectivă, care e în același timp și intercorporeală, ar constitui o instanță a intersubiectivității (transcendentale), ce ar sta în spatele „practicii teoretice a științelor,, a descoperirilor matematice, a filosofării speculative; și de fapt, în spatele oricărei practici umane. Se cere precizat că demersul lui Husserl e unul fenomenologic/speculativ.. și nu are în vedere analiza angajării psihologice a oamenilor în diverse

practici socio-culturale; sau varietatea angajărilor posibile a subiectului în diverse zone teoretico/practice ale “lumilor multiple”. Trimiterile la viața cotidiană pe care le face Heidegger în analitica “Dasein-ului” rămân de asemenea la un nivel fenomenologico/filosofic; ele conținând totuși, multe sugestii importante pentru psihologie - cum ar fi referința la “proiectele” ce structurează existența fiecăruia.

Pornind de la aceste abordări, psihopatologii fenomenologi au sugerat ideea că, de fapt, fiecare delirant sau schizofren pleacă și el de la acest nivel bazal, de la această instanță a vieții cotidiene comunitare, atunci când coboară spre gândurile sale anormale privitoare la o identitate și o poziție aberantă în lume; sau spre asociațiile de idei aparte, ce populează universul său autist. Dar, spre deosebire de filosof sau de omul de știință, psihoticul pe deoparte nu e creativ sintetic în produsele sale;...iar pe de altă parte, el nu se mai poate reîntoarce la punctul de plecare, al inserției în cotidianitate. Chiar dacă rămâne relativ lucid, schizofrenul pierde “axiomele vieții cotidiene”,... pe care nu o mai înțelege și nu o mai practică, spontan și firesc (Blankenburg). Cu alte cuvinte, raportarea – sesizabilă de toți - la viața cotidiană cutumieră, presupune un punct de plecare și de întoarcere, prin ancorarea într-un nivel mai profund și constant al psihismului personal; într-o zonă a „identității sale constante și structural coerentă,, stabilă, organizată mnestic biografic și inserată în planul teoretic al umanului. Zonă care se deschide și se actualizează în situațiile problematice curente ale

cotidianității. Iar psihoza afectează însăși această profundă structură, la nivelul disponibilității sale de deschidere spre situațiile actuale.

Infrastructura vieții cotidiene a fost studiată tot mai amplu de către gânditorii speculativi, în a doua jumătate a sec.XX, pe măsură ce s-a dezvoltat filosofia limbajului, logicile speciale, cognitivismul, psihologia populară și filosofia minții. Filozofia limbajului a primit inițial un impuls de la meditațiile lui Wittgenstein privitoare la jocurile de limbaj. Atunci când vrem să transmitem un mesaj sau să comentăm o stare de lucruri, putem folosi variate expresii lingvistice din diverse limbi și în multiple moduri de abordare. Limbajul are astfel eficiență, este util și cu sens, în calitate sa de „practică lingvistică,, ordonată de reguli și norme, inserat în forme de viață, semnificațiile modelându-se în funcție de context. O contribuție complementară la înțelegerea funcționării limbajului natural al cotidianității, a adus gramatica generativă a lui Chomsky. Acesta a demonstrat că deja la naștere creierul uman posedă o capacitate structurală de a-și însuși și a exercita diverse limbi, toate operând în conformitate cu o logică și gramatică universală. Astfel încât, dezvoltându-se în mediu lingvistic, creierul copilului preia spontan limbajul articulat pe care-l utilizează cei din jur, validându-și capacitatea sau competența sa nativă de a produce expresii lingvistice comprehensibile (structura generativă de profunzime a limbajului plasându-se pe o dimensiune mai profundă și stabilă, de tip „personalist,, în raport cu „lingualitatea,, conjuncturală). Alte studii realizate în a doua

jumătate a sec.XX au analizat felul în care limbajul natural nu e doar descriptiv/expozitiv (posibil narativ teoretic), ci și performativ; determinând, prin “acte de limbaj”, comportamentul altor oameni;(iar această funcție se bazează e o structură de același nivel ca și cea a „logicii,, discursurilor științifice). Limbajul vieții cotidiene conține și exersează nu doar functorii logicii generale; ci și modalități de a influența pe alții în manieră “ilocuționară” și “perlocuționară” (Austin, Searle). Limbajul natural conține de asemenea și functori deontici (e.g. pentru interzis, obligator, permis), putându-se constitui astfel o “logică deontică”. Și la fel, functorii acțiunii (fiind elaborabilă astfel și o logică a acțiunii); sau, caracteristici ale intenționalității, putându-se constitui atitudini propoziționale (e.g. “eu sper,.. doresc,.. gândesc,.. vreau etc.). Aceste “logici” speciale au fost flancate de reluarea clasicei retorici, sub forma unei “logici a argumentației”; precum și de elaborarea unei “logici a dialogului”. Ansamblul acestor cercetări au descifrat, în spatele comportamentului spontan al oamenilor din cursul vieții cotidiene, o infrastructură logică constitutivă de profunzime, de ordinul „marii logici,, a logosului vorbirii; pe care se sprijină instanța identitară a persoanei valorice.

Invocarea de către psihopatologie a vieții cotidiene poate face referință nu doar la apelul lui Husserl pentru elaborarea unei științe a vieții cotidiene (Lebenswelt) și la aportul adus de filosofia și logica limbajului și filozofia minții, ci și la analizele fenomenologico

existențialiste ce s-au desfășurat de-a lungul sec XX; care, au evidențiat elemente structural atitudinale și dispoziționale ale persoanei umane, ce au un profund răsunet și conotații personologico ontologice. Scheller a abordat cu finețe tema resentimentului și a simpatiei, recomentând tema relațiilor Eu-Tu, evocată de Martin Buber; iar Jaspers (ca filosof) a analizat existența duală a dragostei și diverse situații existențiale limită, între care și tristețea doliului, revolta frustrării și suspiciunea justificată. Heidegger, pe de altă parte, a făcut o analiză aprofundată a angoasei în raport cu frica; și a comentat definirea existențială a omului prin proiect. Camus a abordat revolta, Sartre inautenticitatea relei credințe, Cioran depersonalizarea plictisului. În ceea ce privește științele umane, sociologia a abordat psihologia maselor iar teoria lui Pearson a elaborat înțelegerea oamenilor prin statutele și rolurile lor sociale, definite suprapersonal, pe care fiecare le asimilează și le practică, în manieră proprie, în orice societate. A doua parte a sec.XX a reactivat, prin McIntyre și Ricoeur, interesul pentru hermeneutica și dimensiunea narativ biografică, ce definește, caracteriologic și moral, orice persoană identitară. Psihosociologia grupurilor umane mici, combinată cu teoria sistemelor, a condus la doctrina sistemică a transmiterii transgeneraționale nu doar a cunoștințelor teoretice,... ci și a modurilor de comportament interpersonal. Iar evoluția psihanalizei în direcția psihologiei eului și a teoriei atașamentului, a deschis calea psihologiei și psihopatologiei developmentale, care evidențiază infrastructuri

personologice bazale, ce stau în spatele circumstanțialității manifestărilor vieții cotidiene.

Mișcarea fenomenologică, cea privitoare la filosofia limbajului și logicile speciale ce s-au dezvoltat în această perioadă, au venit în întâmpinarea unei “științe a psihologiei vieții cotidiene”, care pretindea și ea un statut mai coerent și semnificativ. La un moment dat s-a constituit chiar o doctrină specială sub sintagma de “psihologie populară”. Psihologia populară se referă la domeniul conceptual preștiințific, bazat pe simțul comun al omului cultural socializat, care se referă la înțelegerea, explicarea și predicția comportamentului și stărilor mentale ale altor oameni și a celor proprii. Acest domeniu include concepte precum: credința, dorința, intenția, motivația, argumentația, invocarea scopurilor, a plăcerii, dragostea, ura, furia, simpatia, resemnarea ș.a.m.d. Omul e o ființă reflexivă și socială, care folosește astfel de concepte și principii în desfășurarea vieții sale curente, atribuindu-le atât altora cât și și sie-și. Ar fi vorba de o “teorie psihologică explicativă” naturală, care presupune atribuire și explicații cauzale... pentru cele ce se întâmplă. Ideea unei psihologii populare a fost lansată de Sellars (1956) sub forma unei ipoteze care presupunea, imaginativ, o stare a umanității în care omul începe să achiziționeze limbajul; dar încă nu a dezvoltat concepte pentru stările mentale complexe. În acest scenariu, un personaj mitic ar propune utilizarea conceptului de “gândire”,... apoi cel al “stării subiective”,... al percepției,

acțiunii, intenției, dorințe etc.,... astfel încât limbajul natural privitor la stările psihice se complexifică. **Psihologia populară are în vedere mai ales trăirile subiective intenționale, precum credințele și dorințele exprimabile în așa zise “atitudini propoziționale”.** Una din ideile persistente în doctrina psihologiei populare este că, mintea unui om e comparabilă cu o teorie; cu o cunoaștere de tipul teoriei științifice, pe baza căreia se fac predicții. Raportarea actuală a subiectului la situații și la alții, aduce informații ce sunt raportate la cunoștințele deja existente în această teorie; constituindu-se un model al situației actuale, pe care se operează, căutându-se soluții, care sunt apoi implementate în realitatea efectivă prin comportament. Se sugerează astfel un plan metareprezentational, la nivelul căruia ar putea fi modelată și relaționarea actuală și viitoare cu alții, făcându-se predicții asupra comportamentului acestora. Confirmarea predicțiilor, asimilate prin memoria episodică, consolidează sau nuanțează această “teorie a minții” cu care ar opera persoana.

Filosofia minții, lansată de Reyle (1947) combate dualismul cartezian și propune diverse soluții pentru relația minte (conștiință)/corp (creier). Temele tradiționale ale psihologiei, privitoare la funcțiile psihologice – cognitive, pulsional emotive, decizionale etc. – sunt analizate în raport cu fundarea lor în funcționarea cerebrală și cu integrarea ce o realizează sinele și conștiința. Una din temele importante ale psihologiei populare și ale filosofiei minții a fost înțelegerea minții

celuilalt. Cercetările în domeniul psihologiei dezvoltamentale și evoluționiste precum și studii de psihopatologie (mai ales în domeniul autismului și schizofreniei) au adus importante contribuții în această direcție.

Datele amintite mai sus indică faptul că, în prezent, persoanele ce se manifestă în mod natural, în mijlocul vieții cotidiene, utilizând elementele simțului comun, sunt înțelese ca purtătoare a unei ample complexități care definește coordonatele de bază a ființei umane individuale. Este atunci firesc ca, sesizarea și diagnosticul de primă instanță al psihozei să fie făcut de oamenii obișnuiți. De altfel, și specialistul psihiatru atunci când analizează un caz de psihoză, se bazează în cea mai mare parte pe simțul său comun, pe experiența sa de om (normal), pe limbajul natural; adăugând la acesta.. cunoștințele sale de specialitate. Când un psihiatru ia în considerare definiția jaspersiană a delirului - ca și convingere anormală într-o idee neadevărată/aberantă care e trăită cu o extraordinară certitudine și nu poate fi influențată prin argumente -, el se referă la o suită de termeni ai limbajului natural (convingere, idee, certitudine, adevăr etc.), care la rândul lor au multe sensuri și definiții, fiind de obicei folosiți contextual cu semnificații în mare măsură intuitive și ostensive. Dincolo de definiții însă, orice psihiatru nu ignoră intuitiv zona de normalitate a vieții cotidiene – în care structurile constitutive ale psihismului oricărei persoane se manifestă -, și a cărei replică este starea psihopatologică pe care o

diagnostichează și tratează: depresia normală în raport cu cea patologică, euforia și anxietatea ca referențiale pentru manie și atacurile de panică, convingerile și suspiciunile exagerate pentru delir, familiaritatea înțelegerii dintre cei apropiați pentru “ghicirea gândurilor” ș.a.m.d. Problema ce se ridică în zilele noastre este dacă și aria psihopatologică considerată ca “incomprehensibilă” poate avea referință în modelele de comportament normal, care să fie detașate și analizate în perspectiva proiectului “teoriei minții”.

Este momentul de a invoca și cea de a doua idee metodologică ce derivă din sinteza lui Jaspers: tema cazului tipic ideal. Persoana adultă se constituie prin faptul că a parcurs un drum de maturizare echilibrată. Dezvoltarea și existența persoanei umane se realizează în jurul unui eu conștient și identitar, a cărui parcurs existențial stă sub semnul unei coerențe biografice și a unei unicități de principiu; ea fiind dimensionată prin libertatea de opțiuni și prin autodeterminare. Persoana trăiește într-o lume umană a valorilor și responsabilității, existența sa desfășurându-se prin succesiunea unor situații problematice în care se angajează, a urmării și realizării unor proiecte și preocupări. Pe lângă situațiile curente ale vieții cotidiene, există și situații excepționale, situații limită și posibile momente de inspirație creatoare sau de metanoia. Psihopatologia, în concepția lui Jaspers, are drept referențial imaginea unei astfel de persoane, care în mod normal poate fi cunoscută și caracterizată. Eventual, ea poate intra în cercul apropierii empaticе și a

dragostei duale. Desigur, ea își poate scrie autobiografia; sau alții pot scrie despre ea o biografie. Despre o personalitate determinată, s-ar poate vorbi, de fapt, doar după ce ea și-a încheiat existența. Căci altfel, oricând mai sunt disponibile variate șanse pentru unele evenimente și metamorfoze în existența acesteia.

Viziunea largă privitoare la o persoană umană deschisă spre spiritualitate, l-a făcut pe Jaspers să propună psihopatologilor un respect deosebit față de infinitatea dimensiunilor sufletești a oricărui om ce poate deveni pacient, pe care să îl abordeze dintr-o largă viziune biografică. El s-a plasat pe poziția tradiției europene a caracterologiei și literaturii românești și autobiografice, cu respect adânc pentru subiectivitatea celuilalt. Această atitudine a introdus o tensiune în raport cu abordarea semiologiei psihiatrice, așa cum se constituise ea în cursul sec.XIX, după modelul științelor medicale, orientată de un sistem nosologico nosografic în care pe prim plan se plasau identificarea și descrierea simptomelor; și nu sensul de unicitate biografică a unei persoane conștiente ce se autodetermină.

Ideea cazului tipic ideal a fost introdusă în metodologia științelor umane de către sociologul Max Weber cu care Jaspers era în relații apropiate. În cadrul științei Europei moderne, conceptul de **caz** a avut mai multe înțelesuri, unul din acestea fiind cultivat de empirismul inductiv al cercetării experimentale, ce s-a corelat în sec.XX cu problematica teoriilor științifice și a creșterii cunoașterii. A persistat însă

și înțelesul de caz juridic; precum și cel de caz retoric, de caz exemplar. Cazul istoric, care era adus în discuție de științele spiritului la începutul sec.XX, avea însă caracteristici de unicitate. Totuși și el se preta la exemplaritate, interpretări hermeneutice și invocarea sa ca model.

Cazul tipic ideal, bine decupat, înțeles și descris, deși își păstrează caracteristicile de unicitate,.. prin pregnanța sa “luminează” o problematică psihopatologică, putând fiind sursă pentru noi înțelegeri și cercetări. Acest sens e cel ce a fost propus de Jaspers. Și el a rămas o provocare constantă pentru psihopatologie. Totuși, nu a devenit o practică curentă. La Heidelberg, Schneider a publicat o lucrare cu titlul “Personalități psihopate” în care utilizează o înțelegere a persoanei mult mai restrictivă decât Jaspers; iar cele 10 tipuri cazuistice pe care le comentează, deși folosesc denumiri sugestive, înclină mai mult în direcția cazului didactic. Termenul de “tulburare de personalitate” ce s-a încetățenit în psihiatrie se referă predominant la caracter; și nu la personalitate așa cum o înțelegea Jaspers. Totuși, faptul că peste 30 ani acest diagnostic s-a impus ca o axă oficială în sistemul DSM-III-IV, a sensibilizat psihopatologii pentru posibilele relații între fundalul personalității și episoadele maladive. În ceea ce privește respectul pentru unicitatea persoanei, acesta a impregnat deontologia medico psihiatrică. Elaborarea unor doctrine mai elaborate, narativo-hermeneutice, a persoanei umane, rămâne și ea o problemă deschisă.